

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК ОДНА З МОДЕЛЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних моделей кримінально-правового впливу на юридичних осіб, що дало можливість автору дійти до висновку, що запозичена вітчизняним законодавцем модель у виді застосування до юридичної особи інших заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання, за своїм правовим змістом є найбільш адаптованою до принципу індивідуальної відповідальності у національному кримінальному праві, оскільки формування повного складу злочину за цією моделлю не є обов'язковою підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Ключові слова: юридична особа, модель кримінально-правового впливу, кримінальна відповідальність юридичних осіб, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Annotation. Taking a course on reforming the domestic criminal-law system of regulation of social relations, Ukraine in 2014 introduced in the law on criminal liability the institute of criminal-legal measures against legal entities. Therefore, the solution of the problems of effective and, at the same time, affordable application of legal measures against legal entities, makes it necessary to study relevant international experience.

In spite of the uncertainty of the positions in the scientific community, such a necessity of reforming the domestic system of regulation of social relations in the sphere of application of these measures of criminal legal influence, is determined both by internal (socio-economic) and external (international legal) factors. The current general list of the main models of regulation of the institution of liability of legal entities in the event of a crime makes it possible for each state to choose, based on the peculiarities of the legal system of national law. The purpose of the article is to study the international experience of criminal liability of legal entities for solving the problem of the effective application of criminal-law measures against legal entities under Ukrainian law.

In general, the analysis of the main models of criminal legal influence on legal persons (on the example of certain foreign countries) gave the author the opportunity to conclude that the domestic model adopted by the legislator in the form of application to a legal entity of criminal law measures other than punishment, in their legal content is the most adapted to the principle of individual responsibility in national criminal law, since the formation of a complete crime for this model is not mandatory avoid application of criminal law for legal persons.

Key words: legal entity, model of criminal legal influence, criminal liability of legal persons, measures of a criminal-legal character concerning legal entities.

Вступ

Взявши стрімкий курс на модернізацію державного будівництва, Україна в 2014 році запровадила в законі про кримінальну відповідальність інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Поява зазначеного інституту кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб, який кардинально відрізняється від інституту покарання, вплинуло на формування в теорії вітчизняного кримінального права двох основних концепцій щодо тлумачення юридичної природи заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб:

1) концепція «заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, є проявом (формою) кримінальної відповідальності» — подібну точку зору поділяють, зокрема, В. Батраченко, І.І. Митрофанов, М.І. Панов, С.О. Харитонов, А.С. Нерсисян [1, с. 98; 2, с. 128; 3, с. 45; 4, с. 181];

2) концепція «заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, не є проявом (формою) кримінальної відповідальності» — такої точки зору притримуються, у тому числі, Ю.А. Пономаренко, В. Кухар, А.М. Яценко, П.П. Андрушко, Г.З. Яремко, Н.А. Орловська, Т.О. Гончар [5, с. 65; 6, с. 78; 7, с. 214; 8, с. 31; 9, с. 89; 10, с. 128; 11, с. 78].

Не дивлячись на невизначеність позицій в науковому колі, така необхідність реформування вітчизняної системи регулювання суспільних відносин у сфері застосування зазначених заходів кримінально-правового впливу, обумовлено як внутрішніми (соціально-економічними), так і зовнішніми (міжнародно-правовими) чинниками.

До внутрішніх (соціально-економічних) чинників, можна віднести упорядкування існуючих економічних відносин щодо залучення та розміщення в державі приватного капіталу, в тому числі міжнародного. Тому, особливої актуальності набуває проблема подолання стрімкого росту злочинів, які вчиняються в інтересах або з використанням юридичної особи. Масштаби даного явища дають підстави стверджувати, що сьогодні в Україні сформувався якісно новий вид злочинності – суб'єктами якої виступають юридичні особи (злочинність юридичних осіб; зарубіжний аналог терміну – «злочинність корпорацій» або «корпоративна злочинність»).

Група зовнішніх чинників характеризується низкою міжнародних договорів, учасниками яких виступає Україна. Ратифіковані міжнародні угоди містять рекомендаційні положення щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, що успішно застосовується більше, ніж в 50 країнах світу [12, с. 262-263], та визнається найефективнішою моделлю правового регулювання в сфері забезпечення економічних відносин та запобігання злочинності.

У зв'язку з вищевикладеним, **метою статті** є дослідження міжнародного досвіду притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб для вирішення проблеми ефективного застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за українським законодавством.

Міжнародний досвід щодо питань кримінальної відповідальності юридичних осіб вивчали такі вітчизняні вчені як: О.Ю. Антонова, П.Н. Бірюков, Р.В. Вереша, Б.В. Волженкін, В.К. Грищук, С.Г. Келіна, І.В. Красницький, О.О. Михайлов, О.Ф. Пасека, І.В. Сітковський, С.М. Смітєнко, Х. Хірш, Б. Янковська та інші.

Науковий інтерес до проблем кримінальної відповідальності юридичних осіб обумовлений тим, що злочинність юридичних осіб становить реальну загрозу безпеці держав, а також інтересам добросовісних учасників економічних відносин. На думку О.О. Михайлова, зазначений вид злочинності дестабілізує фундаментальні фактори економіки та сприяє спаду основних економічних показників, в тому числі росту інфляції, зниженню виробництва, переміщення капіталу в тіньовий сектор економіки [13, с. 13-15].

Результати дослідження

Варто розділити позицію С.Г. Келіної, що злочинність юридичних осіб сприяє підвищенню ступеня криміногенності суспільства в цілому, породжує або створює умови для розвитку таких небезпечних соціальних явищ, як корупція (особливий вид – корпоративна корупція), екологічна злочинність, фінансування тероризму та організована злочинність [14, с. 54-55].

На відміну від України, як держави з пострадянським минулим, в якому не існувало злочинності юридичних осіб, зарубіжними країнами накопичено великий досвід ефективної протидії цьому негативному явищу, сформовано стандарти та критерії, які знайшли відображення в міжнародних нормативно-правових актах. Одним з таких стандартів є вимога щодо запровадження в національне законодавство кримінальної відповідальності юридичних осіб за участь у вчиненні найнебезпечніших видів злочинів.

Так, ратифікована Україною Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю (проти транснаціональної організованої злочинності) від 15.11.2000 [15] стала однією з перших актів ООН, присвячених відповідальності юридичних осіб.

Відповідно до статті 10 Конвенції ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю кожна держава-учасник застосовує заходи, які, з урахуванням її правових принципів, можуть стати необхідними для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, до яких причетна організована злочинна група, в тому числі за: відмивання майна та доходів, отриманих злочинним шляхом; корупційні злочини; злочини проти правосуддя; організацію незаконної міграції та торгівлю людьми [15].

Стаття 26 Конвенції ООН про боротьбу з корупцією від 31.10.2003, ратифікованої Україною від 18.10.2006, вимагає від кожної держави-учасниці вжити таких заходів, які, з урахуванням її принципів права, можуть бути необхідними для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах, що визначені цією Конвенцією, яка за умови дотримання принципів права держави-учасниці, може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною. Згідно з частиною 3 цієї статті притягнення юридичної особи до відповідальності за участь у корупційних злочинах не виключає кримінальної відповідальності фізичних осіб, які вчинили ці злочини [16].

Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією у контексті кримінального права від 27.01.1999 передбачає обов'язок держав-учасників щодо криміналізації корупційних діянь, в тому числі введення кримінальної відповідальності не тільки відносно фізичних осіб, а й юридичних. Питанням відповідальності юридичних осіб присвячена стаття 18 Конвенції, згідно з якою кожна сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні злочини – дачу хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, вчинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, із використанням: представницьких повноважень юридичної особи; чи повноважень приймати рішення від імені юридичної особи; чи повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи; а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у якості співучасника чи підбурювача [17].

З системного тлумачення положень названих Конвенцій вбачається, що зміст їхніх норм щодо притягнення до відповідальності юридичних осіб за участь (причетність) у вчиненні відповідних видів злочинів має рекомендаційний характер для держав-учасниць, оскільки передбачено доцільність врахування індивідуальних принципів права кожного із підписанта.

Так, як зазначають більшість науковців, в залежності від диференціації правових систем, існує три базові світові моделі регулювання інституту відповідальності юридичних осіб у випадку вчинення злочину [12, с. 80].

Перша модель являє собою традиційну кримінальну відповідальність юридичних осіб, відповідно до якої юридична особа, як і фізична, виступає самостійним суб'єктом злочину. Модель, розроблена юристами системи загального права, в основі якої покладено:

а) теорію «*respondead superior*» (аналогі назви – «субститутивна теорія»; «теорія замісної відповідальності»), тобто за дії службової особи (працівника тощо) юридичної особи відповідає уповноважена вищестояща службова особа;

б) теорію «*alter ego*» («друге я»; аналог назви – «теорія ототожнення»), тобто воля і дія уповноважених службових осіб юридичної особи ототожнюються з волею і дією самої юридичної особи.

Сьогодні модель кримінальної відповідальності юридичної особи, як самостійного суб'єкта злочину, характерна як для правових систем держав загального права (Великобританія, Канада, Сполучені Штати Америки та інші держави – колишні англійські колонії), так і для держав, що належать до романо-германської правової системи (Австрія, Бельгія, Королівство Нідерланди, Франція, держави – колишні французькі республіки, Фінляндія та інші). Інститут кримінальної відповідальності в традиційному вигляді інкорпоровано в правові системи колишніх республік СРСП (Грузія, Литва, Молдова) [18, с. 56].

Оскільки дослідити досвід усіх перелічених вище держав щодо теоретичних аспектів застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб в межах даної статті видається неможливим, то, на нашу думку, доцільно зупинитися детальніше на відповідних прикладах законодавчої практики Великобританії, Сполучених Штатів Америки та Французької Республіки.

В Законі Великобританії про інтерпретацію 1978 року розташована загальна статутна (законодавча норма) про можливість притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності зі змісту якої вбачається, що під «особою», яка підлягає відповідальності за вчинення статутного злочину, якщо інше не передбачено законом, розуміється і корпорація. Коло злочинів, за вчинення яких корпорація може бути засуджена, фактично не обмежено, за виключенням умисного вбивства, звалтування, двоєженства та дачі неправдивих свідчень [19]. Виняток становлять інші законодавчі акти Великобританії, згідно з якими компанії, що винна в злочині, вчиненому з необережності, якщо вона грубо порушила «обов'язки щодо турботи» про потерпілого, підлягає кримінальному переслідуванню шляхом визнання юридичної особи винною у вчиненні простого вбивства з необережності, при цьому, органи державної влади не визнаються суб'єктом такого виду злочину [18, с. 96].

Покарання, які можуть бути застосовані судом до юридичної особи, можливо поділити на основні види: штраф та конфіскація [18, с. 96].

За загальним правилом, суд встановлює розмір штрафу на власний розсуд, виходячи з розміру, визначеному кримінальним законом, який в деяких випадках регламентується як необмежений [20].

Покарання у виді конфіскації може застосовуватися в межах кримінального судочинства, як конфіскація незаконного майна, в тому числі доходів, що отримано злочинним шляхом або стало знаряддям злочину, так і в межах цивільного судочинства на підставі Закону про доходи, які отримані від злочинів 2002 року [18 с. 99; 21].

Як зазначають вчені В.К. Гришук та О.Ф. Пасека, застосовуючи норми кримінального закону, англійські юристи на практиці використовують як теорію «*respondead superior*», так і «*alter ego*» [12, с. 85-86]. Роз-

діляючи думку вітчизняних вчених, варто відмітити, що такий підхід юристів загального права дає можливість диференціювати кримінальну відповідальність юридичних осіб, як на самостійну, так і на відповідальність за участь у злочині, вчиненого службовою особою.

Юристи Сполучених Штатів Америки в правозастосовній діяльності частіше використовують теорію «*respondead superior*», вдосконалення якої дозволило розширити підстави застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб та перелік покарань.

Б.С. Нікіфоров та Ф.М. Решетніков зазначили, що відповідно до американської теорії «*respondead superior*» для притягнення корпорації до кримінальної відповідальності необхідно: по-перше, щоб агент корпорації вчинив незаконне діяння (*actus reus*) в здоровому глузді (винна воля, *mens rea*); по-друге, він повинен діяти, не виходячи за межі своїх повноважень; по-третє, агент зобов'язаний мати намір принести користь корпорації [22, с. 124].

Тобто вбачається, що американський підхід до теорії «*respondead superior*» дає можливість визначити підстави застосування кримінальної відповідальності юридичних осіб, до яких належить не лише визнання за діями юридичної особи дії її службових осіб, а й у випадку вчинення дій будь-яким індивідумом, що виступає від імені та в інтересах організації.

Законом про кримінальну відповідальність Сполучених Штатів Америки встановлено вичерпний перелік злочинів, в тому числі вмісне вбивство, за вчинення яких до юридичної особи можуть бути застосовані основні кримінально-правові санкції, а саме у виді: штраф та конфіскація майна. До додаткових покарань, що можуть бути застосовані поряд з штрафом та конфіскацією належать: закриття підприємства/його відділу, шляхом повної конфіскації майна («колективна смертна кара»); формування судом умови, направленої на реформування організації; публічне оприлюднення судового рішення, колективне ув'язнення [23, с. 68-69].

Разом з тим, недолік проаналізованої моделі вбачається в тому, що визнання юридичної особи суб'єктом злочину не в повному обсязі відповідає традиційній кримінально-правовій доктрині індивідуальної винної відповідальності, зміст якої передбачає цілеспрямоване усвідомлення суб'єктивного (психічного) ставлення суб'єкта до злочинного діяння та його наслідків [24, с. 39]. Тобто, тільки при наявності вини вчинене діяння набуває ознаки суспільної небезпеки. Крім того, відповідно до одного з видів теорії сутності юридичної особи (теорія фікції), юридична особа виступає штучним суб'єктом права, а тому не володіє психікою.

Відповідаючи на критику встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, що суперечить принципам індивідуальної винної відповідальності, французька вчена М.-Л. Расса декларувала, що протилежне рішення призвело би до гірших наслідків, коли за злочини юридичної особи до відповідальності притягалися лише її керівники. В даному випадку яскравіше вбачається невідповідність принципу відповідальності кожного суб'єкта за свої діяння, оскільки, з однієї сторони, керівники – це лише органи виконання рішень ради управління та загальних зборів юридичної особи, з другої, керівники змінюють один одного, а юридична особа залишається. Тому невірно притягати до відповідальності керівника, який виконує свої функції на момент виявлення злочину, за діяння, вчинені при виконанні керівних функцій його попередника. Крім того, на думку М.-Л. Расса, юридична особа не може бути ототожнена з фізичними особами, які входять до її складу. Юридична особа має власну волю, що виражається в рішеннях, прийнятих більшістю кваліфікованих членів її органу [25, с. 51-52]. Аналогічну позицію було висловлено Гі Стессенсом в науковій праці «Корпоративна кримінальна відповідальність: порівняльний аналіз» [25, с. 53].

На нашу думку, французька наукова спільнота констатувала, що юридична особа як цілісне утворення володіє свідомістю та волею, представленими консолідованими відповідним чином свідомістю та волею її учасників. Тобто, в даному випадку має місце вплив англійської теорії «*alter ego*».

Так, відповідно до діючого Кримінального кодексу Французької Республіки юридичні особи, за винятком держави, підлягають кримінальній відповідальності за злочинне діяння, вчинене на їх користь органами або представниками юридичної особи. Кримінальна відповідальність юридичних осіб не виключає кримінальної відповідальності фізичних осіб – виконавців або співучасників вчинення того самого діяння (ст. 121-2 КК Франції). До юридичних осіб застосовуються за встановлене законом коло злочинів наступні види санкцій: штраф; ліквідація; заборона займатися професійною або громадською діяльністю строком до 5 років або безстроково; судовий нагляд строком до 5 років або безстроково; виключення з участі в договорах, укладених від імені держави строком до 5 років або безстроково; заборона на звернення з публічними пропозиціями щодо розміщення вкладів та цінних паперів строком до 5 років або безстроково; заборона емісії цінних паперів в передбачених законом випадках строком до 5 років; конфіскація майна; оприлюднення ухваленого вироку в ЗМІ [26, с. 85].

Отже, згідно з положень ст. 121-2 КК Франції, на нашу думку, вбачається нормативне регламентування інституту причетності юридичної особи до злочину, вчиненого на її користь, тобто в її інтересах, як підстави застосування кримінально-правових санкцій.

Друга модель кримінальної відповідальності юридичних осіб краще враховує принцип індивідуальної винної відповідальності особи, яка вчинила злочин, оскільки за своїм правовим змістом визнає фізичну особу єдиним можливим суб'єктом злочину. У випадку участі юридичної особи у злочині, вчиненому фізичною особою в інтересах останньої, юридична особа разом з фізичною особою підлягає кримінально-правовому впливу.

Представниками другої моделі кримінальної відповідальності юридичних осіб виступають держави: Австрія, Азербайджан, Албанія, Латвія, Мексика, Туреччина, Україна, Швейцарія [18, с. 295]. Специфікою цієї моделі є те, що юридична особа не визнається суб'єктом злочину, а у випадку вчинення від її імені та в інтересах злочину відповідною уповноваженою фізичною особою, до юридичної особи застосовуються кримінально-правовий вплив, у виді інших заходів кримінально-правового характеру. В свою чергу, заходи кримінально-правового характеру розміщені в кримінальному законодавстві, проте відмінні від інституту покарання, що застосовується лише до суб'єкта злочину.

На перший погляд видається, що зазначена модель кримінально-правового впливу на юридичних осіб є достатньо оптимальною, оскільки дозволяє запобігати злочинності юридичних осіб без внесення суттєвих змін до діючої доктрини континентального кримінального права, заснованої на домінуючому принципі індивідуальної винної відповідальності; однак, містить суттєві недоліки як теоретичного, так і прикладного характеру.

Як зазначає О.В. Федоров, що при застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового впливу, не визнаючи при цьому останню суб'єктом злочину, вбачається розмежування понять «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінальної відповідальності» [27, с. 58]. Тобто юридична особа визнається суб'єктом кримінальної відповідальності (покарання), разом з тим, звільнення від кримінальної відповідальності фізичної особи, яка вчинила злочин від імені та в інтересах юридичної, не тягне за собою звільнення від кримінальної відповідальності юридичної особи, і навпаки.

Аналогічної позиції дотримується вчений Б. В. Волженкін, який в межах дослідження аналізованої моделі кримінальної відповідальності дійшов до висновків, що застосовувати заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, не визнаючи її при цьому суб'єктом злочину, можливо лише за допомогою диференціації понять «суб'єкт злочину» та «суб'єкт кримінальної відповідальності», у зв'язку з чим кримінальна відповідальність юридичної особи можлива, якщо суспільно небезпечне злочинне діяння було вчинено з відома юридичної особи (її органу) або від її імені та в інтересах [28, с. 25-26].

Статтями 6, 7 та 27 Кримінального кодексу України передбачено спеціальні положення, які визначають деякі види інституту причетності до злочину, суть якого полягає в дії чи бездіяльності, яка хоча і пов'язана з вчиненням злочину, але не є співучаство в ньому [29].

Таким чином, з огляду на вищевикладене вбачається, що найбільш відповідною підставою застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, не визнаючи її при цьому суб'єктом злочину, є інститут причетності до злочину. Однак, такий підхід не позбавлений недоліків, оскільки: по-перше, в кримінальному законодавстві України інститут причетності до злочину характеризується «подвійним» регулюванням у кримінальному законодавстві: у Загальній та Особливій частинах Кримінального кодексу [30, с. 79]; по-друге, застосування інституту причетності до злочину як матеріально-правової підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вимагає формування окремого складу злочину виключно для осіб юридичних.

Разом з тим, інститут причетності до злочину як складова матеріально-правової підстави кримінальної відповідальності юридичних осіб в повному обсязі відповідає світовим стандартам міжнародно-правових договорів, ратифікованих Україною [31], та, як було доведено вище, успішно застосовується провідними державами світу.

Третя модель – модель квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, тобто модель, яка передбачає не кримінальну, а іншу (адміністративну або цивільну) відповідальність юридичних осіб за вчинення (участь у вчиненні) злочину.

У вітчизняній науковій юридичній літературі важко знайти визначення поняття «квазікримінальна відповідальність». Проте, дослідження ряду вчених, проведене на підставі порівняльного аналізу кримінальних систем зарубіжних держав, дало можливість зробити загальний висновок, суть якого полягає в тому, що квазікримінальній відповідальності властивий виражений каральний характер, оскільки вона має місце у випадку вчинення злочину, проте санкції, як результат цього злочину, визначаються не кримінальним, а іншим законодавством [32, с. 101] (в дослідженому в межах статті випадку – адміністративним).

Сьогодні модель застосовується в Німеччині, Італії, Швеції та інших державах, що в переважній більшості належать до романо-германської правової сім'ї. Тобто логічним видається, що застосування моделі квазікримінальної відповідальності є компромісним варіантом для держав, які, забезпечуючи недопущення порушення догматичних принципів кримінального права щодо індивідуальної винної відповідальності, відмовляються від визнання юридичної особи суб'єктом злочину і як наслідок – від розміщення заходів

впливу на юридичних осіб за вчинення злочину в кримінальному законодавстві на користь іншого законодавства. Тому, можливо вважати, що такі держави займають невизначену позицію щодо застосування традиційної кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Як вбачається з аналізу наукових досліджень, інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб в Німеччині відсутній. Замість цього, в державі застосовується комплекс адміністративно-кримінальних заходів, які регулюють питання, пов'язані з корпоративними кримінальними правопорушеннями [18, с. 262].

На думку німецьких юристів, державний вплив на юридичних осіб за вчинення злочину, що реалізується у виді застосування до них адміністративних санкцій, в повному обсязі, тотожно інституту кримінального покарання виконує мету запобігання корпоративній злочинності. Крім того, за своїм матеріальним та процесуальним змістом адміністративна відповідальність юридичних осіб є набагато легшою в застосуванні, ніж кримінальна [18, с. 265].

Досліджуючи досвід Німеччини, варто розділити думку вчених С. С. Арбузова та С. П. Кубанцева, які зазначають, що в таких державах як Німеччина, Бельгія, Нідерланди відсутнє адміністративне право та інститут адміністративної відповідальності в тому виді, який характерний для держав з пострадянською правовою системою [32, с. 102]. Тобто, те, що відповідно до доктрини теорії вітчизняного права визнається адміністративною відповідальністю, в зазначених державах належить до так званого інституту «малого кримінального права» (аналогі назви – «кримінальна відповідальність за малозначні злочини»; квазікримінальна відповідальність»).

Однак, навіть в Німеччині у зв'язку з значним ростом злочинності юридичних осіб вже давно акцентується увага на тому, що адміністративні санкції не є достатньо ефективним засобом державно-правового регулювання.

Так, восени 2011 року на підставі рекомендацій Групи держав по боротьбі з корупцією (ГРЕКО) та пропозицій Ради міністрів юстиції германських земель щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за економічні злочини було внесено зміни до Кримінального кодексу Федеративної республіки Німеччина.

Статтею 75 КК ФРН регламентовано, що будь-яка особа, яка діє:

- а) в якості представницького органу юридичної особи або члена такого органу;
- б) в якості керівника неправоздатного органу або члена такого органу;
- в) в якості наділеного правом представника члена торговельного товариства;

г) являючись головним вповноваженим представником або займаючи керуючу посаду в якості довіреної особи торговельної форми або комерційної юридичної особи або об'єднання вказаних осіб, вчинило діяння, які могли би допустити застосування до неї інших підстав заходів кримінально-правового характеру, то її діяння вважаються за діяння від її імені [33, с. 154].

Отже, з вищевикладеного вбачається, що німецьке кримінальне законодавство регламентувало, у визначених законом випадках, застосування саме кримінально-правових санкцій. Однак, залишивши традиційні принципи кримінального права, не передбачив, при цьому, конкретний склад злочину та відповідних покарань за вчинення юридичною особою «економічного злочину».

Розглядаючи третю модель відповідальності юридичних осіб, на нашу думку, варто зупинити увагу на досвіді Польщі.

Так, з метою виконання взятих на себе обов'язків законодавчий орган Польщі у 2002 році прийняв Закон про відповідальність колективних суб'єктів за діяння, заборонені під загрозою покарання.

У зв'язку з неоднозначними позиціями науковців та практиків щодо визначення правової природи кримінальної відповідальності колективних суб'єктів, польський Сейм відмовився від визначення в Законі 2002 року характеру такої відповідальності.

Цікавим є рішення Конституційного трибуналу Польщі від 03.11.2004 року, відповідно до якого найвища судова інстанція констатувала, що законодавець, приймаючи Закон 2002 року, створив новий вид юридичної відповідальності, яка за своїм змістом не пов'язана з кримінальною відповідальністю, але в широкому розумінні є близькою до неї, оскільки має репресивний характер [34].

Досліджуючи зазначене рішення вчений І.С. Власов констатує, що найвища польська судова інстанція роз'яснила, що під поняттям кримінальної відповідальності слід розуміти лише одну з форм юридичної відповідальності, наслідком якої є застосування судом засобів репресії. Оскільки, польському кримінальному праву не властиві інші форми репресивного провадження, що за своїм змістом не є кримінальними, то вбачається, що Закон 2002 року регламентував нову модель юридичної відповідальності особливого роду (*sui generis*), яка в широкому сенсі близька до кримінальної відповідальності (*sensu largo*) та має репресивний характер, тобто виступає квазікримінальною відповідальністю. Зазначений Закон не містить відсилань до Кримінального кодексу Польщі [35, с. 86].

Отже, Польща на підставі вимог Європейського Союзу законодавчо встановила кримінальну відповідальність юридичних осіб, проте в межах повноважень Вищого суду держави констатувала, що Закон 2002 року про відповідальність колективних суб'єктів за діяння, заборонені під загрозою покарання, ввів не кримінальну відповідальність, а квазікримінальну. Однак, відсутність статистичних даних щодо практики застосування польської квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, не дозволяє в повному обсязі зробити наукові висновки щодо ефективності такого державно-правового впливу на злочинність юридичних осіб.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що існуючий сьогодні загальний перелік основних моделей регулювання інституту відповідальності юридичних осіб у випадку вчинення злочину надає кожній державі можливість вибору, спираючись на особливості правової системи національного права. При цьому, держави зобов'язані керуватися нормами ратифікованих міжнародно-правових договорів, в тому числі щодо ефективності застосування обраної моделі у сфері запобігання злочинності юридичних осіб.

В цьому контексті доцільно згадати рішення у справі X та Y проти Нідерландів від 26 березня 1985 року, відповідно до якого Європейський суд з прав людини висловив правову позицію, суть якої полягає в тому, що вибір необхідних для дотримання положень Конвенції ООН про поротьюбу з корупцією засобів залежить від розсуду держав-учасників (п. 24) [36]. При цьому, тлумачення терміна «покарання» у змісті ст. 7 Конвенції дано Європейським судом у рішенні у справі Услч проти Сполученого королівства від 9 лютого 1995 року [36]. При оцінюванні тієї чи іншої міри як «покарання» моментом відліку повинно бути визначення того, чи є її застосування наслідком засудження за «кримінальний злочин». Інші фактори, які можуть братись до уваги як значимі в цьому відношенні, це характер і мета міри, що розглядається, її визначення у відповідності з внутрішнім правом, процедури її застосування і здійснення, а також її суворість (п. 28).

Висновки

Таким чином, порівнявши основні світові моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб, дає можливість стверджувати, що запозичена вітчизняним законодавцем модель у виді заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, регламентованих кримінальним законодавством, не позбавлена недоліків, проте за своїм правовим змістом є найбільш адаптованою до принципу індивідуальної відповідальності та відповідає вимогам міжнародних стандартів щодо ефективності застосування моделі державного впливу у випадку вчинення злочину юридичною особою.

Список використаних джерел

1. Батраченко Т.С. Визначення окремих проблемних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право.* 2013. № 2. С. 97-101.
2. Митрофанов І.І. Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 2. С. 126-134.
3. Панов М.І. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2014. № 2(3) С. 44-55. doi: http://наука.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/4.pdf.
4. Нерсесян А.С. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи: аналіз нового законопроекту/ *Вісник Вищої ради юстиції.* 2013. № 2. С. 181-192. doi: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vvru_2013_2_19.pdf.
5. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право".* 2013. Вип. 20. С. 65-72.
6. Кухар В.В. До питання доцільності запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 1. С. 77-81.
7. Яценко А.М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2015. № 1(9). С. 212-223.
8. Андрушко П.П. Щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб за вчинення злочинів на їх користь чи в їх інтересах. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні : матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2013. С. 30-34.*
9. Яремко Г.З. Система заходів кримінально-правового характеру *Часопис Академії адвокатури України.* 2014. Т. 7, № 4. С. 89-92. doi: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2014_7_4_15.pdf.
10. Орловська Н. Про модель кримінально-правового впливу на юридичну особу. *Юридичний вісник.* 2014. № 2. С. 125-130.
11. Гончар Т.О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним кримінальним кодексом України. *Правова держава.* 2014. № 17. С. 76-80.

12. Гришук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи: наук. – практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 296 с.
13. Михайлов О.О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08. Київ, 2008. 190 с.
14. Келина С.Г. Ответственность юридических лиц в проекте нового Уголовного кодекса Российской Федерации. Уголовное право: новые идеи. М.: ИГП РАН, 1994. С. 50-60.
15. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 30.04.2017).
16. Конвенція ООН про боротьбу з корупцією. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 30.04.2017).
17. Конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією у контексті кримінального права. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101 (дата звернення: 30.04.2017).
18. Н.А. Голованова, В.И. Лафитский, М.А. Цириня. Уголовная ответственность юридических лиц в международном и национальном праве (сравнительно-правовое исследование). Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации – Международный учебно-методический центр Федеральной службы по финансовому мониторингу. М.: 2013. 415 с. doi: <http://www.twirpx.com/file/1727243/>
19. Interpretation Act 1978. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/30> (дата звернення: 23.11.2017).
20. Water resources Act 1991. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/57/contents> (дата звернення: 23.11.2017).
21. Proceeds of Crime Act 2002. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/contents> (дата звернення: 23.11.2017).
22. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право. М.: Наука, 1990. 256 с.
23. Ситковский И.В. Уголовная ответственность юридических лиц: дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.08. Московская государственная юридическая академия. М., 2003. 204 с.
24. Матвеев Г.К. Психологический аспект вины юридических лиц. Советское государство и право. 1978. № 8. С. 39
25. Крылова Н.Е. Основные черты нового Уголовного кодекса Франции. М.: Спарк, 1996. 124 с.
26. Новый уголовный кодекс Франции / перевод с фр. Гарф М.Б., Крыловой Н.Е., Щорса М.В. М.: Юридический колледж МГУ, 1993. 256 с.
27. Федоров А.В. О перспективах введения уголовной ответственности юридических лиц в Российской Федерации с учетом зарубежного опыта. IX Ежегодные научные чтения памяти профессора С.Н. Братуся. Журнал российского права № 1/2015. М.: Издательство «Норма», 2015. – С. 55 – 63.
28. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». СПб.: Санкт-Петербургский юрид. Ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. 40 с.
29. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/prin> (дата звернення 19.04.2018);
30. Баймурзин Г. И. Ответственность за прикосновенность к преступлению. Алма-Ата : Издательство "Наука" Казахской ССР, 1968. 188 с
31. Руководство по передовой практике применения отдельных статей Конвенции ОЭСР по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок. Приложение 1 к Рекомендациям Совета ОЭСР по дальнейшей борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок, ноябрь 2009 года. URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/41194582.pdf> (дата звернення 15.04.2018).
32. Арбузов С.С., Кубанцев С.П. О перспективе введения в России института уголовной ответственности юридических лиц. Журнал российского права. 2012, № 10. С. 99-106. doi: <file:///C:/Users/User/Downloads/o-perspektive-vvedeniya-v-rossii-instituta-ugolovnoy-otvetstvennosti-yuridicheskikh-lits.pdf>.
33. Головинков П.В. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е издание. Проспект: 2014. 154 с.
34. Winder K. Zakres podmiotowy ustawy z dnia 28 pazdzierenika 200. Radca prawny: 2005, № 4. doi: https://www.kul.pl/files/214/studia_19/studia_z_prawa_wyznaniowego_tom_19.pdf
35. Власов И.С. О введении в России института уголовной ответственности юридических лиц. Уголовное право и криминология. С. 82-89
36. Eur. Court H.R. X and Y v. the Netherlands, Judgment of 26 March 1985. Series A. No 91. doi: https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/x%20and%20y%20v%20the%20netherlands_EN.asp.